

Over Gele Hesjes, ‘gasvrije’ ambtenaren en afgehaakte burgers

René Cuperus

Laat ik met de deur in huis vallen. Drie observaties. Twee keer goed nieuws. Eén keer wat minder nieuws. Het eerste goede nieuws: bestuurders in Nederland verdienen geen opstand van Gele Hesjes. Het is terecht dat die Franse wind niet of nauwelijks naar Nederland overwaait. Dat zou niet verdiend zijn, omdat de Franse bestuurscultuur en de Nederlandse bestuurscultuur slecht met elkaar vergelijkbaar zijn.

Bij ons mag dan ook niet alles perfect zijn, en ook een zekere kortsluiting zijn ontstaan tussen kiezers en gekozenen (zie de recente analyse van de Commissie Remkes of het boek *Veenbrand* van SCP-directeur Kim Putters), het is toch van totaal andere proporties dan in Frankrijk. Frankrijk wordt gekenmerkt door extreem elitaire verhoudingen. Tussen hoog en laag, tussen Parijs en de rest. Daar regeert een echte politieke klasse. In politiek, cultuur en bedrijfsleven, en men heeft allemaal ongeveer op dezelfde school gezeten – de ‘Enarcen’ van de ENA. Met een President die daar als een koning, een Jupiter, bovenuit torent.

Wat een contrast met Nederland. Overall waar ik kom, zie ik bestuurders praten over zeggenschap, burgerparticipatie of democratisch experiment. Nederlandse bestuurders lijken, schuld bewust aangeraakt door de opstand van het populisme, serieus op zoek naar andere manieren van besturen en representeren.

Ik zie hele zalen vol bestuurders en ambtenaren praten over democratische burgerparticipatie. Onlangs nog in Helmond bij de door *Binnenlands Bestuur* en BZK georganiseerde verkiezing van de beste lokale bestuurders van het afgelopen jaar. Eerder op de *Dag van de Stad* of de *Dag van de Lokale Democratie*. Het bruist, retorisch althans, van democratische energie. En laatst stond in *Trouw* een heel pleidooi van raadsgriffiers om het stadhuis open te gooien, op zoek naar de burger. Ook is er de *Code Oranje* beweging van bezorgde bestuurders die de burger centraal willen stellen. Nou, die heb je echt niet in Frankrijk!

Vergeleken met Frankrijk beschikt Nederland over een veel democratischer en meer egalitaire cultuur. Van polderen tot VNG. Ook een cruciaal verschil is de staat van de periferie. Uit onderzoek blijkt dat de Gele Hesjes grotendeels afkomstig zijn uit de verwaarloosde voorheen-industriële gebieden van Frankrijk, het Noorden en het Oosten. Daar voelt men zich tweederangsburger, verweesd achtergelaten en genegeerd door Parijs. Ook Nederland kent zijn krimpgebieden, maar onze bestuurders zijn er juist vaak wonderwel in geslaagd oude industriële steden als Tilburg, Venlo of Zaandam (laat staan Eindhoven) een blinkende postindustriële toekomst te geven. Daarom hier niet zo’n opstand van de periferie.

Ook bij ons is er onbehagen en een revolte van het populisme (zie de blijvend hoge scores van PVV en Forum voor Democratie in de peilingen), maar zichtbaar is ook de poging tot responsieve overheid en responsief bestuur als serieuze reactie daarop. Dus minder voedingsbodem voor Nederlandse gele hesjes.

Mijn tweede goede nieuws sluit hierbij aan. Zoals gezegd, zie ik heel veel democratische energie in ambtelijke en bestuurlijk Nederland. Veel gemeenten presenteren zich als proeftuin van democratisch experiment en burgerparticipatie. Op veel plekken ontstaan er nieuwe allianties tussen gemeentes, maatschappelijke organisaties en bedrijven.

Laatst bij een werkbezoek aan B&W van Heerenveen, trof me hoe geëngageerd men bezig is om de bevolking bij de opgaven van het stadsbestuur te betrekken. Of het nu om de G1000 over de vernieuwing van het centrum gaat, of om de energietransitie.

Meestal zijn al die burgerinitiatieven en G1000-burgertoppen vooral voor de *usual suspects*, de zogenaamde hoger opgeleide participatie-elite – witte middelbare mannen met te veel tijd –, en statistisch klopt dat ook nog steeds. Maar in Heerenveen probeert men bewust buiten die comfortzone te opereren, en zoekt men naar methoden om ook in moeilijker bereikbare buurten en groepen burgers door te dringen.

Er is ook een aantal inmiddels beroemde tegenvoorbeelden van usual suspects en burgerparticipatie. In een paar van de moeilijkste wijken van Nederland lopen democratische experimenten. Neem de *Coöperatieve Wijkraad* in de Oosterparkwijk in Groningen (met een mix van gelote bewoners en raadsleden). Neem de *Right to Challenge* in de Afrikaanderbuurt in Rotterdam, waar werklozen geld verdienen met het schoonmaken van de markt.

In veel gemeenten heeft men inmiddels de 'les van de participatiemix' geleerd: elke bevolkingsgroep, elke wijk, elke burger-leefstijl kent zijn eigen benadering, houdt er een eigen democratiebeeld op na. En op veel plekken beseft men dat er naast de politieke democratie een grote maatschappelijke democratie bestaat, van sportclubs, volkstuinen en kerken, en dat een vitale lokale democratie gebaat is bij een goede onderlinge wisselwerking en kruisbestuiving.

Doe-democratie versus niet-meedoen-democratie

Dat brengt me bij het derde, iets mindere nieuws. De lokale democratie is tamelijk kwetsbaar en nogal oriëntatieloos geworden. Er is de laatste jaren veel door elkaar gehusseld. Talloze gemeentelijke herindelingen; een niet geheel geslaagde dualisering; de opmars van regionaal bestuur; een grootscheepse decentralisatie-operatie; de opkomst van lokale partijen tegelijk met de erosie van traditionele partijen; een flirt met 'de doe-democratie' ten koste van de representatie: veel gemeenteraadsleden lijken soms door dit alles de weg kwijtgeraakt in de lokale democratie, laat staan de niet-ingevoerde burger!

Dus de lokale democratie en het lokaal bestuur zijn nogal richtingloos geworden en van hun ankers afgeraakt. Daarbovenop komt het feit dat onze samenleving zelf scherpere breuklijnen kent, sociaal-economisch en sociaal-cultureel (zie het Rapport Remkes of *Veenbrand* van Kim Putters).

Zwart/wit gesteld: in Nederland tekenen zich drie werelden af: de über-zelfredzamen en de niet zo-zelfredzamen, met een diffuse grote middengroep daartussenin. In de peilingen van Maurice de Hond komen met name de twee polen steeds weer terug: aan de ene kant een groep die zich financieel zeker voelt over de eigen situatie en de toekomst optimistisch beziet tegenover een toekomst-pessimistische groep, die financieel en maatschappelijk onzeker is.

Het is de uit populisme-onderzoek bekende polarisatie tussen globaliseringswinnaars en globaliseringsverliezers, *lovely jobs versus lousy jobs*, meertalig mobielen versus eentalige immobielen, *Anywheres versus Somewheres*, hoogopgeleide kosmopolieten versus laagopgeleide nationaal-populisten.

Opnieuw: dit is een te grof schema. Een middenklasse-samenleving als Nederland kenmerkt zich juist van oudsher door een grote vloeiende lijn tussen die groepen, maar juist die middenklasse-samenleving blijkt nu onder druk te staan in deze globaliserende, polariserende tijden. De trekkrachten verlopen langs de as: groenen versus rechtspopulisten (zie de verkiezingsuitslagen in grote steden, in Duitsland, België). Dit ten koste van het sociologische en politieke midden.

Ook in de lokale democratie worden we met deze polarisatie geconfronteerd. Grote groepen willen of laten zich moeilijk meer reпреnteren door het oude politieke stelsel, van

tamelijk paternalistische bestuurlijke middenpartijen die ‘deden wat goed was voor de achterban’.

De hyperactieve, hoogopgeleide groep gaat voor zichzelf. Die heeft alle kennis en skills om zonder partijen en politiek hun leven in te richten en vorm te geven, al zijn zij het die vaak actief participeren, zowel in de politieke democratie (right to challenge, G1000, burgertop) als in de maatschappelijke democratie. Zij zijn de bevolkers van de Doe-Democratie.

Daartegenover staat de groep zogenaamde Afhakers. Mensen met minder sociaal, financieel en cultureel kapitaal die zich vaak verloren of verraden voelen in de complexe globaliserende wereld van vandaag. Er zijn afhakers in soorten. Voor veel mensen staat de politiek gewoon te ver van hun dagelijkse leven af. Zij weten er weinig van, hebben er weinig interesse in, en zeggen vaak onvoldoende politiek zelfvertrouwen te hebben om te participeren of zelfs te gaan stemmen. Er is ook een groep boze afhakers, politiek cynici, die alle vertrouwen in de politiek hebben opgegeven (“die doet niks voor mensen zoals ik”). Zij stemmen niet, zijn maatschappelijk niet zeer actief. Beide soorten afhakers zijn de bevolkers van de Niet-Meedoen-Democratie, al is de ene groep beter benaderbaar dan de andere.

De Doe-democratie-groep van vaak hogeropgeleiden moet je faciliteren bij hun democratische energie; de andere groepen moet je een vertrouwenslijn toewerpen naar politiek, overheid en instanties, en via informatie-uitwisseling en een geloofwaardige dialoog politiek vertrouwen verschaffen.

Voor *Democratie in Actie* zijn deze ideaaltypische doelgroepen de cruciale targetgroepen, met het grote midden daartussen. Te benaderen op uiteenlopende manieren, op basis van verschillende verwachtingen, aspiraties en burgerschapstijlen. Conform de les van de Participatiemix.

Maar – en daar komt mijn minder zonnige nieuws – ik zie met name bij de nieuwe maatschappelijke opgave van de energietransitie dan wel een probleem opdoemen. Wat zich kan wreken is dat veel bestuurders, ambtenaren en consultants vrijwel uitsluitend uit de hoger opgeleide, politiek betrokken groepen van Nederland komen. Zij houden er daarmee een van de gemiddelde Nederlander afwijkend maatschappij- en ‘democratiebeeld’ op na. Met andere woorden: de ambtelijk-bestuurlijke wereld maakt zelf onderdeel van de actieve doe-democratie, en mist verbinding en begrip voor het niet-actieve deel van Nederland.

Soms kom ik in zaaltjes en dan denk ik: wie is er nu zo dol op burgerparticipatie, de ambtenaren en consultants, of de burger? Want dat zijn conferentiezaaltjes waar wel veel over burgers wordt gesproken, maar nauwelijks niet professioneel betrokken burgers bij aanwezig zijn.

In extremo kom ik dat soms dus tegen bij het meest brandende thema van vandaag: de energietransitie. Ik tref mezelf soms aan op congressen waar allemaal ‘gasvrije ambtenaren’ tegen elkaar opbieden hoe snel zij wel niet hun gemeente of wijk gasvrij zullen krijgen. Zij zijn – ondersteund door ‘gasvrije consultants’ en gasvrije wetenschappers – geheel gepreoccupeerd met dit thema, maar hoeveel mijlen lopen zij niet op veel inwoners vooruit? Hoe voorkomen we dat dit allemaal hoogover de burger gaat, en een kortsluiting gaat veroorzaken tussen ingewijden en niet-ingewijden? De Veenbrand van Putters eerder aanwakkert, dan blust, de maatschappelijke scheidslijnen eerder verdiept dan overbrugd. Hoe voorkomen we dat de energietransitie de nieuwe klassenstrijd wordt, en zelfs in het bestuurlijk zo degelijk georganiseerde Nederland een opstand van gele hesjes over zich afroept? Op die vragen moet het project ‘Democratie in Actie’ slimme antwoorden geven.